

УДК 725.82

Р. З. Стоцько

*Національний університет «Львівська політехніка»
кафедра дизайну архітектурного середовища*

**АРХІТЕКТУРА СУЧАСНОГО ДУХОВНО-ОСВІТНЬОГО
КОМПЛЕКСУ УГКЦ ЯК СИНТЕЗ ФУНКЦІОНАЛЬНО-
ПЛАНУВАЛЬНИХ КОНЦЕПЦІЙ ДУХОВНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ
ЗАХІДНОГО ТА СХІДНОГО ТИПІВ**

(на прикладі Центру вищої богословської освіти УГКЦ у м. Львові)

Анотація: в статті розглянуто особливості духовно-освітньої діяльності та архітектурно-планувальної організації духовних освітніх закладів західного (католицького), та східного (православного) типів, проілюстровано пошук об'єднаної концепції духовно-освітнього закладу УГКЦ, проаналізовано основні фактори, які вплинули на формування архітектури сучасного комплексу богословської освіти в Україні.

Ключові слова: духовна освіта, навчальні заклади, духовно-освітній комплекс.

Постановка проблеми. За роки домінування офіційної атеїстичної ідеології в Україні духовно-освітні центри не проектувалися і не споруджувалися. Сьогодні є гостра потреба в таких центрах, у вивченні ідеологічних, духовних та архітектурно-художніх засад їх проектування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тема даної статті досліджувалась із урахуванням результатів загальнотеоретичних проблем розвитку сакральної архітектури та містобудування, відображених в наукових працях вчених-архітекторів: Дерев'яно І.С. „Еволюція композиційних прийомів формування внутрішнього простору православних храмів Слобожанщини XVII-XXI ст.”, Бобош Г.Є. „Формування архітектури мурованих церков Галичини кінця XVIII- початку XX століть”, Оляніна С.В. „Український іконостас XVIII-XIX ст. у структурі православного храму”, Кіба М.П. „Архітектурно-художні характеристики римо-католицьких храмів на південній та східній Україні” (кінець 18- поч.20 ст.), Тарас Вікторія „Формування ландшафтного та планувально-композиційного укладу монастирських садів Галичини (X-XIX ст.)”, Диба Ю.Р. „Архітектура українських храмів-ротонд другої половини X- першої половини XIV ст.”, Горбик О.О. „Стильові риси архітектури провінційного католицького барокового храму” (Київщина, Волинь), Грицак Л.С. „Творча спадщина Євгена Нагірного та її значення для розвитку архітектури України”, Яців М.Б.

„Архітектурно-просторова організація світлового середовища української церкви”, а також Р. Галишича, Р. Жука, Ю. Криворучка, Б. Куцевича, О. Лесика, Ю. Лукомського, О. Нестерука, Л. Прибеги, В. Проскуракова, А. Раллева, Я. Швеця. Був врахований досвід проектування освітніх закладів архітекторів: Р. Липки, А. Рудницького, П. Мар'єва, О. Матвіїва, В. Блюсюка, М. Консулової.

Слід також відзначити, що у статті висвітлюються деякі аспекти дослідження архітектури духовних освітніх закладів В.Рожка, М.Пристає, П.Реубера, Р.Чіотті, а також результати проектування і будівництва архітекторів Я.Кубіса, В.Бенедека, Р.Райнера, Х.Парсона, М.Лудеса, Л.Лукоса, Р.Жука, І.Коваленка.

Формулювання мети статті. Метою дослідження є висвітлення проблеми формування архітектури сучасного духовно-освітнього комплексу УГКЦ як синтезу функціонально-планувальних концепцій духовних освітніх закладів західного та східного типів.

Виклад основного матеріалу. Розвиток духовної освіти в Україні в ХІ-ХХ ст. призвів до формування певних типів духовних освітніх закладів (приватні духовні школи, парафіяльні школи при церквах, катедральні школи, духовні школи при монастирях, богословські академії-університети, духовні семінарії), проте найбільш повно завданням духовно-богословської освіти відповідали духовні семінарії -як заклади середньої освіти та богословські академії (університети) – як вищі навчальні заклади.

У 1720 р. відбувся Замоїський синод, який прийняв ухвалу про організацію в кожній єпархії семінарії. Рішення Замоїського синоду затвердило саме духовну семінарію як прототип навчального закладу для виховання молодого духовенства на наступні три сторіччя. На противагу іншим типам освітніх духовних закладів, духовна семінарія за структурою навчального процесу та організацією побуту студентів найбільш повно відповідала політично-ідеологічній та духовній ситуації в суспільстві того часу.

Український народ в період ХVІ-ХVІІІ ст. перебував не лише в географічному центрі Європи. На теренах України переплелися політичні, військові та ідеологічні інтереси багатьох держав континенту. Подібний стан речей існував і в духовному житті суспільства, і в духовній освіті зокрема. Найбільший вплив на населення в Україні мали Православна Церква, Католицька Церква та Греко-Католицька Церква. Так як Греко-Католицька Церква є церквою східного обряду, то можемо стверджувати про наявність в Україні двох потужних гілок християнства: західної (католицизм) та східної (православ'я, та греко-католицизм). Католицька Церква традиційно уособлювала в собі полонізацію України, тому українська політична та духовна

еліта повсякчас старалися відокремити суспільство від католицького (а значить і польського) впливу. Один з шляхів такої духовної незалежності лежить в площині духовної освіти. По Україні поширилася мережа церковних православних братських шкіл: Кам'янець-Подільський, 158; Рогатин, 1589; Городок 1591; Перемишль 1592; Комарно 1592; Львів 1609; Луцьк 1619; Вінниця, Галич. Проте, ці школи не могли на рівних протистояти добре організованому католицькому єзуїтському семінарію. Наприклад у м. Вільно в 1570 р. стараннями єзуїтів була відкрита академія, де вже в 1616 р. Навчалось 1200 студентів. Цифра фантастична навіть для сьогоденного часу. Віленська академія мала два факультети: філософський і теологічний [5]. Перелік споруд та приміщень Віленської академії подані в табл.1.1. Саме академія в м. Вільно є прообразом сучасних духовних семінарій та богословських університетів, де в одному місці поєднано теологічні та філософсько-богословські науки[4]. Функціонально-освітню та архітектурно-планувальну організацію віленської академії було прийнято за основу при подальших створеннях семінарій та академій Української Греко-Католицької Церкви, а також частково і Православної церкви.

Таким чином констатуємо значний вплив Католицької Церкви, її освітньої доктрини на формування духовної освіти в Україні, особливо в сфері впливу Української Греко-Католицької Церкви.

Таблиця 1.1

Перелік споруд та приміщень Віленської академії

№ п/п	Споруда	Приміщення	примітка
1	Храм	Головна нава, бокові нави, святилище, ризниця, паламарня, притвор, хори	Розсташування на осі симетрії комплексу
2.	Теологічний факультет	Класи: морального богослов'я, казуїстики та полеміки, догматики, грецької мови, єврейської мови	Споруда межує з храмом
3.	Філософський факультет	Класи: історії та політики, географії, етики, логіки та риторики, поезії, математики, фізики, метафізики, астрономії, латинської, французької та німецької мов	
4.	Факультет права	Класи: канонічного права, цивільного права	
5.	Адміністративний корпус	Кабінети: ректора, префектів, духівників і скарбника	

Наскільки сьогодні відомо з доступних джерел [5], Віленська академія не мала житлових корпусів, розвинених господарсько-побутових приміщень, великих конюшень, а також рекреаційних територій із спортивними майданчиками, пасіки, саду і т.п. Такі факти свідчать про відкритість, певного роду „демократичність” освітнього закладу. Адже студенти, проживаючи за межами академії, менше часу знаходяться під безпосереднім контролем наставників-духівників та педагогів-священиків. Така освітня доктрина була і є притаманна західним Церквам, зокрема Католицькій та Протестантській.

Деякий інший підхід в організації духовної освіти спостерігався на теренах впливу церков східного обряду – Православної Церкви та Української Греко-Католицької Церкви. Тут духовні освітні заклади при всій подібності до Віленської академії все ж нагадують монастирі (Острозька академія, Києво-Могилянська академія, Житомирська духовна семінарія, Львівська Духовна Семінарія тощо...) з усіма характерними ознаками як духовного життя, так і побутово-господарської діяльності [1], [5], [6]. В архітектурно-планувальному аспекті це:

1) наявність закритої території, оточеної муром, огорожею чи просто спорудами духовно-освітнього закладу; 2) споруда храму є недоступною для мирян; 3) наявність житлових приміщень (келій) і господарсько-побутових кімнат; 4) наявність кухні та їдальні, а також продуктових складів; 5) наявність конюшні (пізніше гаража) з кузнею або майстернями; 6) наявність внутрішньої лічниці та часто й моргу; 7) забезпечення навчального процесу уроками фізичної підготовки через наявність спортивних майданчиків; 8) ведення мінімального сільськогосподарського виробництва через наявність городу, саду, пасіки тощо...

І все ж концепція духовної освіти Української Греко-Католицької Церкви поєднує ідеологічно-духовні та функціональні ознаки східної та західної церков. Тому таку концепцію можна назвати об'єднаною (див.табл. 1.2).

Нова об'єднана концепція і як наслідок новий тип духовного освітнього закладу УГКЦ віддзеркалює синтез християнського і духовно-національного, що виражено у терміні „помісність”. Оскільки традиція Київської Церкви виростає із спадщини Візантійської церкви, через яку перша належить до християнського сходу, то специфіка методу богословствування вимагає, щоб не так аудиторія, як храм були серцем семінарії та університету. В архітектурно-планувальному аспекті це означає, що споруда храму є домінуючою в загальному комплексі споруд. Цей фактор відрізняє східний тип духовного освітнього закладу від західного типу, де більше уваги приділяється навчанню в аудиторіях, класах, бібліотеках [7].

Таблиця 1.2

Ідеологічно-функціональні концепції духовних освітніх закладів
західного, східного та об'єднаного типів

№ п/п	Варіанти концепції духовного освітнього закладу	Позитивні якості даної концепції	Особливості даної концепції
1.	Духовний освітній заклад західного типу	Добре функціонує система вишколу кадрів, написані підручники, розроблені архітектурно-планувальні схеми, зручність та функціональність споруд перевірена часом	Освітні стандарти католицьких закладів не враховують особливостей традицій Східних Церков, надмірна відкритість і доступність духовних і навчальних споруд відносно світських осіб, різні архітектурно мистецькі підходи до проектування і оформлення споруд духовно-освітнього призначення Католицької та Греко-Католицької Церков
2.	Духовний освітній заклад східного типу	Повністю підтримує традицію Київської (східної) Церкви у різних її аспектах, літургійному, богословському	В архітектурно-планувальному аспекті духовний освітній заклад східного типу є надміру закритим, за канонізованим
3.	Духовний освітній заклад об'єднаного типу	У стінах освітнього закладу презентуються різні традиції, засвідчується їхня несперечливість та взаємодоповнюваність. Враховує добре налагоджену систему духовної освіти західних богословських університетів.	Компромісна концепція здатна відобразити тисячолітню дійсність і традицію Київської Церкви, що належить до християнського Сходу і є донькою Церкви Візантійської, успадковує її традиції в богослів'ї, літургії та архітектурі зокрема

В результаті впливу вище наведених факторів (політичних, ідеологічних, духовних) вимальовується образ сучасного українського духовного освітнього закладу Української Греко-Католицької Церкви (Рис.1) з наступними характерними ознаками:

1) семінарія та університет формують єдиний духовно-освітній комплекс; 2) територіально духовно-освітній комплекс є напівзакритим з періодичною можливістю доступу світських осіб; 3) споруди семінарії та університету просторово розмежовані, проте обслуговуються однією господарсько-побутовою інфраструктурою (котельня, гаражі, склади, майстерні) та мають спільні спортивно-рекреаційні зони; 4) споруди семінарії носять яскраво виражений сакральний характер, сформований домінантою храму та архітектурно-планувальною організацією монастирського типу; 5) в архітектурі споруд університету більше виражений цивільний характер, ніж сакральний; 6) споруди університету є постійно відкритими для доступу світських осіб, що забезпечено відповідним плануванням в структурі забудови вулиці; 7) до складу єдиного семінарійно-університетського духовно-освітнього комплексу можуть входити окремі освітні споруди різних монаших чинів (студентати) з розташуванням в межах єдиної території комплексу.

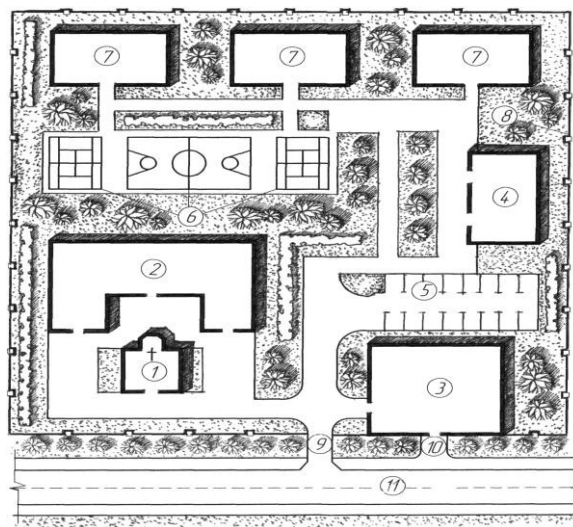

Рис.1 Схема архітектурно-планувальної організації духовно-освітнього комплексу УГКЦ об'єднаного типу.

Експлікація схеми архітектурно-планувальної організації духовно-освітнього комплексу:

1) храм; 2) будинок семінарії; 3) будинок університету; 4) господарський блок; 5) автостоянка, гаражі; 6) спортивно-рекреаційна зона; 7) житлові

споруди монахів – студентати; 8) огорожа; 9) головний в'їзд духовно-освітнього комплексу; 10) окремих вхід в будинок університету; 11) вулиця.

Вплив політичних, ідеологічних та духовних факторів на архітектурно-стильовий образ сучасного духовного освітнього закладу є не менш вагомим, ніж вплив відповідних факторів на його архітектурно-планувальну структуру.

Для різних релігійних конфесій, як в Європі так і в Україні зокрема, характерним є декларування тієї чи іншої релігійної конфесійної приналежності засобами архітектури, образотворчого та декоративно-прикладного сакрального мистецтва. Для українських релігійних громад в питаннях стилістики сакральної архітектури особливе місце займають проблеми національного самовираження. Історично склалося так, що саме дотримання традицій в сакральному мистецтві стало провідною умовою національного самовираження українців.

Традиція української церковної архітектури бере свій початок з канонічної сакральної архітектури Візантії: це і духовно-світоглядні поняття, і об'ємно-просторові форми, і елементи оздоблення та іконопис, а також усталені архітектурно-планувальні схеми. І ця візантійська традиція, незважаючи на плин століть, в основному продовжує зберігатися. Такий стан речей в стилістиці православних сакральних споруд має під собою досить міцне ідеологічне підґрунтя, що зумовлено рядом наступних обставин.

Українська держава з часів Володимира Великого є активним поширювачем та пропагандистом духовних ідей та релігійних традицій Візантії. Довготривале протистояння з Католицькою Церквою Ватикану загартувало та зміцнило Східне Православ'я. Церква, як духовний стержень Української держави, в найважчі часи чужоземних загарбницьких воєн, поневолення народу, періоду бездержавності та суспільного занепаду завжди залишалася символом віри, духовного відродження та надії на кращі часи. Коли людині важко, вона особливо часто звертається до Бога. Українській державі було важко завжди, тому і роль Церкви в житті нашого народу незрівнянно вагоміша, ніж у відносно більш благополучних країнах Західної Європи та Америки. Православна та Греко-Католицька Церкви в Україні крім традицій східної літургії увібрали в себе багато суто національних традицій та обрядів різних регіонів України.

Крім цього візантійські традиції в будівництві сакральних споруд органічно переплелися з традиціями українського зодчества. Тому будь-яке посягання іноземних загарбників на Церкву завжди розцінювалося в Україні як посягання на державу, і навпаки, нищення держави, традицій, культури народу – було болісним ударом по Церкві – як сформованому віками символу духовності, свободи та незалежності України.

Країни Західної Європи, де домінуючою була Римо-Католицька Церква, ведучи міжнаціональні війни, не прагнули до знищення національних церков, адже всі вони – діти Ватикану. Церква, яка не зазнає гонінь, заборон та утисків і не є таким потужним символом національної самосвідомості легше змінює догми і традиції, є більш „демократичною” в питаннях обрядовості, літургії та традицій. Все це в повній мірі стосується і традицій сакрального будівництва Західних Християнських Церков.

Отже маємо два шляхи розвитку сакрального будівництва, які суттєво різняться між собою:

1. „Демократичний” шлях розвитку сакрального будівництва Західних Християнських Церков.
2. „Консервативний” шлях розвитку сакрального будівництва Східних Християнських Церков.

При формуванні архітектури сучасного духовного освітнього закладу УГКЦ доводиться враховувати зразу обидва шляхи розвитку сакральної архітектури – „демократичний” західний та „консервативний” східний.

При проектуванні та спорудженні Центру вищої богословської освіти УГКЦ у м. Львові на вул. Хуторівка (архітектори: Є.Дацишин, Ю.Горалевич, О.Хамар, Р.Стоцько, Ю.Верхола) вперше в Україні було споруджено в одному комплексі такі освітні одиниці як духовну семінарію, богословський університет та монастирські освітні заклади – студентати, враховано духовно-ідеологічні та функціональні засади діяльності духовних освітніх закладів західного та східного типів при створенні архітектурного образу комплексу (див. рис.2)

Рис. 2

Висновки. Політичні, ідеологічні та духовні фактори формують планувальну структуру та архітектурний образ нового навчального комплексу як закладу духовної освіти Української Греко-Католицької Церкви. Тому концепція архітектурного образу та архітектурно-планувальної організації близька до закладів духовної освіти як західного так і східного типів. Такий підхід яскраво віддзеркалений в комплексі споруд Центру вищої богословської освіти УГКЦ у м. Львові на вул. Хуторівка. Увібравши весь досвід духовної та освітньої діяльності подібних закладів західного (католицизм) та східного (православ*я) типів, ряд греко-католицьких духовно-освітніх закладів (духовна семінарія, богословський університет, монастирі-студентати) утворили єдиний освітній комплекс в межах однієї архітектурно-планувальної структури, в якому юридично незалежні духовно-освітні заклади керуються єдиною духовно-ідейною та освітньою доктриною. Такий підхід в архітектурному аспекті відобразився в розташуванні закладів в межах однієї території, спільному використанні сакральних споруд та навчальних приміщень, об'єднаному архітектурному образі будівель кожного окремого освітнього закладу, рекреаційних територій та малих архітектурних форм, в вирішенні господарсько-побутових проблеми усього комплексу з допомогою єдиного господарського блоку споруд (котельня, гаражі, майстерні, пральня, склади і т.п.). Новостворений комплекс розташувався в межах м. Львова і став потужним центром духовно-богословської освіти в Західній Україні.

Використана література

1. Волинський Ф. Острозька академія—перша вища українська школа // Богословський вісник.- Штудгарт, 1948.- с.26.
2. Галишич Р. Українська церковна архітектура і монументально – декоративне мистецтво зарубіжжя. Львів,2002.-с.152-196.
3. Гнідець Р. Генеза структури бань в архітектурі українських церков //Вісник держ. Ун-ту „Львівська політехніка”:архітектура.-Львів, 1998.- № 58.-с.135.
4. Головач І., Маринович М., Ясіновський А. Ідентичність і місія Українського Католицького Університету // Збірник доповідей УКУ.- Львів, 2003.- с. 33-39.
5. Пристай М. Львівська Греко - Католицька Духовна Семінарія 1783-1945 р.р.-Львів, 2003.-с.52-59.
6. Рожко В. Духовні православні освітні заклади Волині Х-XX ст. Луцьк, 2002.-с.81-54.